

MEMÒRIA DEL "PROJECTE D'INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A BALAGUER 2018"

VOLUM 1

1. Delimitació de la muralla del Pla d'Almatà II. Tram sud-oest (de la torre 24 fins al parc arqueològic)
2. Documentació del Pou de Gel del carrer Botera

Eva Solanes Potrony
Carme Alòs Trepal

Museu de la Noguera - Ajuntament de Balaguer

Museu de la Noguera
CULTURES DEL MÓN ANDALUSÍ

Paeria de Balaguer

1. DELIMITACIÓ DE LA MURALLA DEL PLA D'ALMATÀ II. TRAM SUD-OEST (DE LA TORRE 24 FINS AL PARC ARQUEOLÒGIC)

1. 1. SITUACIÓ

El jaciment arqueològic del Pla d'Almatà es troba situat al nord de la ciutat de Balaguer (La Noguera) i ocupa pràcticament tota la planura que coneixem amb el mateix nom, delimitada pels penya-segats del riu Segre a l'est i el "barranc dels Rucs", originalment "Barranc d'Alcoraç", al sud.

1. 2. NOTÍCIES HISTÒRIQUES

La primera ocupació del jaciment data de mitjan segle VIII, durant el moment d'ocupació de la península Ibèrica per les tropes àrabs i berbers que havien entrat per l'estret de Gibraltar l'any 711.

Aquesta primera fase correspon a un campament militar, amb funcions de camp base per a les expedicions de conquesta que, a través del riu Segre, arribaven a la Septimània francesa. A aquest moment s'ha atribuït, tradicionalment, la construcció de les muralles que encara envolten part del recinte.

Un segon moment d'ocupació correspon a la transformació del campament en una ciutat –madîna Balaghî-, amb totes les instal·lacions i equipaments necessaris: mesquita aljama, forns, cementiris, zones residencials, places, etc. Possiblement la ciutat es conformà a partir de la segona meitat del segle X i tingué el seu màxim apogeu durant el segle XI, quan la totalitat del Pla d'Almatà estava urbanitzada.

El jaciment va ser abandonat definitivament l'any 1105, després de la conquesta de la ciutat per les tropes feudals del comte d'Urgell, Ermengol VI, que va comportar l'expulsió de la població musulmana de la ciutat.

El canvi en el model ocupacional dels nous pobladors comportà l'abandonament de la zona del Pla d'Almatà en pro dels barris més baixos de la ciutat, al costat del riu i de la sèquia. Des d'aleshores, el Pla d'Almatà es convertí en el campament militar de les tropes que assetjaren la ciutat en tots els afers de disputa pel control del Comtat d'Urgell i, finalment, a partir del segle XV, en camps de conreu.

Madîna Balaghî comença a aparèixer en les fonts llatines durant el primer terç del segle XI, com a límit d'indrets ja conquerits com ara Guissona. No fou però fins a

l'any 1050, que la frontera efectiva es situà molt propera a la madîna, ja amb vistes a la seva conquesta, amb la donació dels castells de Camarasa i Cubells per part del rei de la Taifa de Lleida Yusuf al-Muzaffar al comte de Barcelona Ramon Berenguer I.

Durant tota la segona meitat del segle XI són abundants les donacions i deixes entre personatges de la societat comtal, d'assentaments de les hortes de Balaguer. En aquell moment, el comte Ermengol IV d'Urgell feu construir el castell de Gerb com a reforç al setge estratègic posat a la ciutat, i des del que dominava l'accés a l'aigua de la sèquia del Cup, que abastia la ciutat i tota la gran horta existent entre Balaguer i Menàrguens. Aquesta situació va portar Balaguer a ser tributària del comte d'Urgell Ermengol IV. Fou després de la mort d'aquest senyor, cap a 1092, que el seu fill i successor realitzà la primera conquesta efectiva de la ciutat de Balaguer, com es dedueix de la donació de la mesquita d'Avimoni, dins la ciutat de Balaguer, i tota la seva hisenda que el nou comte d'Urgell Ermengol V fa al monestir de sant Sadurní de Tavèrnoles.

Aviat però la ciutat degué caure de nou en mans andalusines perquè l'any 1094 el comte d'Urgell dóna a Santa Maria de la Seu les mesquites de la ciutat quan aquesta sigui conquerida.

A finals de l'any 1100 es sotmet a setge a la ciutat tal i com ens ho indica el testament d'un cavaller Miró Jospert, que afirma ser-hi present. Posteriorment es succeeixen les deixes i donacions de béns dins i fora de la ciutat, fins que en un document datat durant la primavera de 1105 vuit cavallers atorgaren el delme d'unes finques a Santa Maria de Solsona. Així doncs, Madîna Balaghí estava suportant la pressió dels conqueridors des de 1090-1091, amb el pagament de paries i posteriorment amb l'ofensiva directa a través de les tres intents de conquesta (1092, 1101 i el definitiu de 1105).

El barri del Pla d'Almatà es va repartir entre els conqueridors, tal i com consta en un document de 7 de juny de 1110 en el que es donen els límits de "la Suda" i s'esmenten els fossats, les muralles, portes i les cases.

Malgrat les donacions sembla que el Pla d'Almatà no fou ocupat per habitants feudals sinó que aquests preferiren els barris baixos de l'antiga madîna, situats vora el riu. La zona, doncs, degué caure en desús i tan sols la comunitat monàstica congregada

al voltant de l'antiga església de Santa Maria, actual santuari del Sant Crist, degué ocupar parcialment l'antic recinte de la ciutat.

A partir de la darrereria de l'edat mitjana, i especialment a partir d'època moderna el Pla d'Almatà fou destinat al conreu i aquesta fou la seva utilitat fins al darrer terç del segle XX.

1. 3. MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

L'any 2012 la Direcció General del Patrimoni Cultural va iniciar obres de restauració de les estructures defensives que tanquen el jaciment per la zona oest, treballs que van continuar fins a l'any 2015. Aquestes obres de restauració han permès intervenir arqueològicament en punts determinats de la muralla a fi de poder aprofundir en les seves tècniques constructives.

L'any 2016 es va iniciar el seguiment de la muralla a la zona sud-oest del jaciment en un dels pocs trams on la està documentada, des de l'entrada del parc arqueològic - Zona 5 fins a la torre 24. Durant aquesta actuació es va poder comprovar com la muralla prenia una orientació que es dirigia cap a la torre 23, deixant la torre 24 a l'exterior.

Els treballs es van dur a terme entre el 17 i el 31 de juliol de 2018.

L'equip humà responsable del projecte forma part del personal tècnic del Museu de la Noguera, des d'on es va coordinar la intervenció, sota la direcció de les arqueòlogues Eva Solanes i Carme Alòs. Entre l'equip tècnic del Museu de la Noguera s'inclou Carme Brusau, que és qui coordina les tasques de topografia i digitalització de les restes arqueològiques.

La intervenció va comptar amb la participació dels arqueòlegs Gerard Costa i Gerard Rius i dels participants al camp de treball ALMATÀ '18 organitzat per la Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya.

1. 4. PROGRAMA DELS TREBALLS REALITZATS I METODOLOGIA EMPRADA

A fi de poder tenir documentat el traçat de la muralla en el sector sud, el projecte d'intervenció de l'any 2018 ha consistit en el seguiment i en la delimitació de la muralla des de l'entrada del parc arqueològic - Zona 5 en direcció la torre 23 per tal de poder documentar-la i valorar-ne l'estat de conservació.

La intervenció ha consistit en la neteja de la vegetació i en l'excavació de l'estrat superficial fins a documentar els estrats arqueològics.

La metodologia emprada ha consistit en l'excavació arqueològica manual d'una àrea rectangular de 8 x 4 metres, ubicada entre l'àrea protegida del jaciment del Pla d'Almatà i la pista d'aeromodelisme. Igualment s'ha realitzat també la retirada de la cobertura vegetal i l'estrat superficial de la zona a tocar de la muralla a l'interior de la zona vallada del parc arqueològic

Les evidències arqueològiques documentades durant els treballs d'excavació, és a dir, estrats i/o estructures, s'han registrat mitjançant l'ús de Fitxes Harris, eines que permeten establir les relacions físiques entre els diferents estrats. Així mateix, es va procedir al registre gràfic i fotogràfic de les unitats estratigràfiques (UE).

1. 5. DESCRIPCIÓ I ESTUDI DEL REGISTRE ESTRATIGRÀFIC

La intervenció s'ha centrat en dues àrees, a l'interior i a l'exterior del recinte vallat del parc arqueològic.

A l'interior del parc arqueològic, s'ha obert una àrea d'uns 4 x 4 metres i s'han realitzat les tasques de neteja de la coberta vegetal, amb l'objectiu de documentar el parament de la muralla. Sota aquesta coberta vegetal, s'ha documentat un estrat de terra amb forta presència de teules i tapial (UE 1) generat per l'enderroc de les parets de les cases, que no ha estat excavat, i part del parament exterior de la muralla.

Estrat d'enderroc (UE 1)

Documentació de la muralla a l'interior del recinte vallat

A l'exterior del recinte vallat, s'ha realitzat l'excavació manual de l'estrat de graves emprades per a la construcció de la pista d'aeromodelisme. Sota aquest nivell, s'ha documentat un estrat de terra, amb presència de pedres petites i pràcticament estèril quant a materials arqueològics (UE 2). Sota aquest estrat, va poder-se documentar els carreus que formaven part del parament de la muralla i que es disposaven seguint la mateixa orientació vers la torre 23.

Seguint el parament extern s'han documentat, també, tres carreus que es disposen perpendiculars al traçat lineal oest - est i que possiblement corresponen a una torre.

Vista general de la zona oberta a l'exterior del recinte vallat

Detall de la muralla a l'exterior del recinte vallat

Vista general de la ubicació de la torre

Detall de les restes de la torre

1. 6. CONCLUSIONS

La intervenció arqueològica realitzada al Pla d'Almatà ha posat al descobert les restes del traçat de la muralla a la vessant sud-oest. Si bé en els trams oberts es documenta l'expoli dels carreus, s'ha documentat el farciment interior de la muralla fet a base de tàpia.

Cal destacar la documentació de tres carreus que es disposen perpendiculars al traçat lineal oest - est i que relacionem amb l'existència d'una altra torre adossada a la muralla, que fins ara no havia estat documentada.

2. DOCUMENTACIÓ DEL POU DE GEL DEL CARRER BOTERA

2.1. SITUACIÓ

La ubicació exacta del Pou de Gel de Balaguer no es coneix. Malgrat això, referències orals el situen al carrer Botera, a prop de l'antic Portal de Montsó, avui conegut com a Portal del Gel.

2.2. NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Actualment, l'antic portal de Montsó que dona accés al carrer Botera és conegut amb el nom de Portal de Gel. Referències orals indiquen que just en aquest indret, molt a prop del portal, hi hauria el pou de gel de la ciutat. Malgrat això, el pou de gel de Balaguer no és conegut, ni tampoc se sap la seva ubicació exacta.

2.3. MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

En el marc de la nova urbanització del carrer de la Botera, l'Ajuntament de Balaguer es proposava conèixer la ubicació del pou de gel i valorar-ne el seu estat de conservació de cara a futures actuacions.

2.4. PROGRAMA DELS TREBALLS REALITZATS I METODOLOGIA EMPRADA

Les actuacions dutes a terme per a la localització del pou de gel han consistit en intentar localitzar l'entrada original al pou per la banda de l'interior de la ciutat, a l'alçada de la plaça Ollé Pinell, abans d'intervenir a l'exterior, en el que interpretem que seria la volta del pou.

La localització de l'entrada havia de permetre ubicar l'estructura subterrània del pou a l'altre costat de la muralla des de l'interior, sense haver d'intervenir en l'estructura de la volta, acció molt més costosa i perillosa perquè el seu estat de conservació és totalment desconegut.

Així, es va procedir a entrevistar testimonis que poguessin recordar qualsevol dada relacionada amb el pou. Malgrat cap testimoni no ho identificava amb un pou de gel, els testimonis entrevistats coincidien en el record d'haver atravesat un llarg túnel al fons del qual hi havia una espècie de plaça, que potser cal identificar amb l'entrada i l'estructura subterrània del pou. Aquesta possible entrada coincidia actualment amb l'habitatge situat al número 9 de la plaça Ollé Pinell.

A partir d'aquesta dada, i amb la finalitat de poder documentar l'entrada del pou, en col·laboració amb l'Oficina Tècnica de l'Ajuntament de Balaguer, es va accedir al número 19 (casa Farrasona) i a les cases veïnes per tal de poder documentar qualsevol

tipus d'estructura relacionada amb el pou. Malgrat, la inspecció ocular realitzada no es va poder detectar cap evidència d'accés al pou.

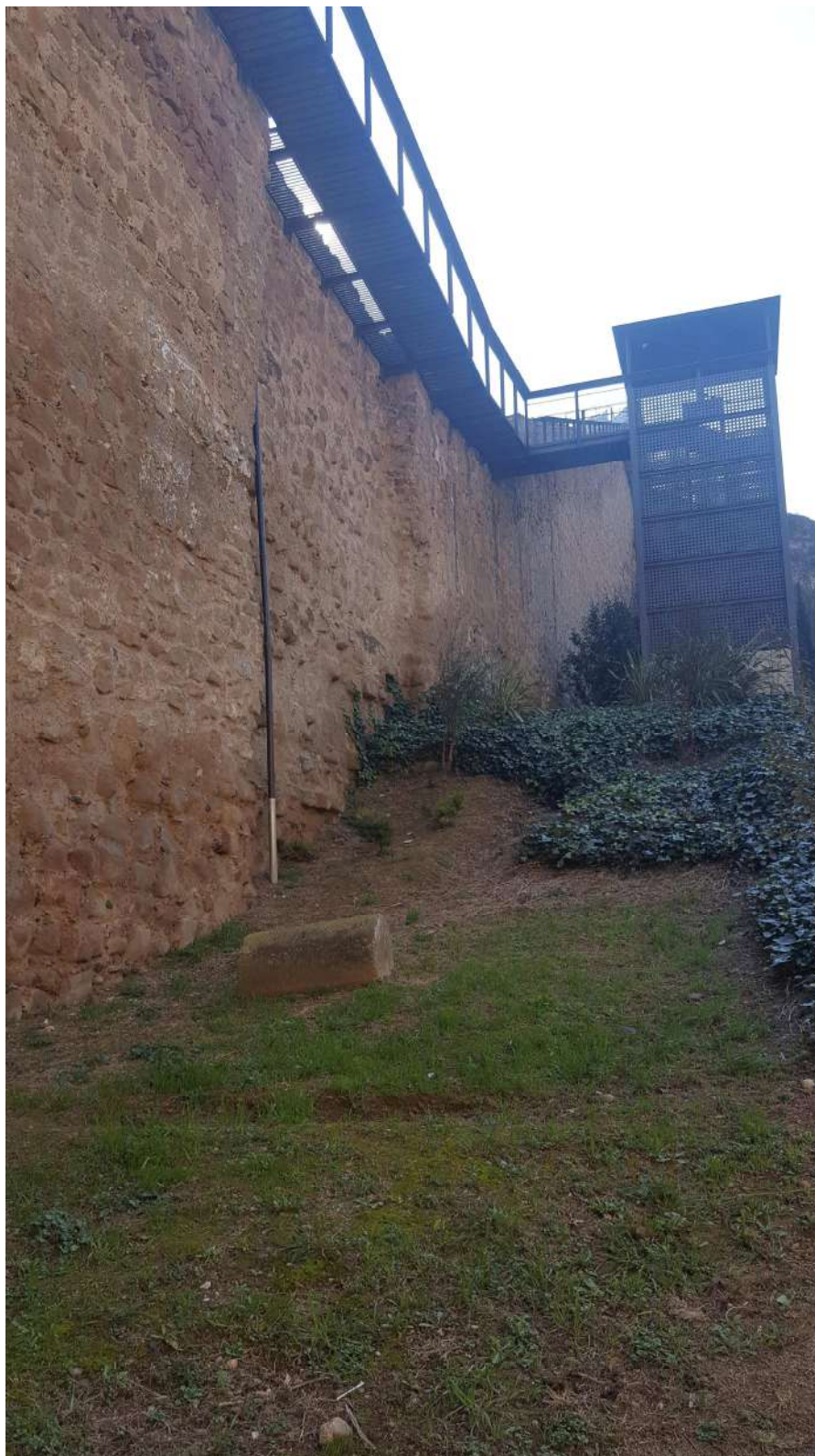
Número 19 de la Plaça Ollé Pinell (casa Farrasona) on es pressuposava l'accés al pou

A l'exterior del Portal del Gel, s'observa una superfície d'uns 9 metres a tocar de la muralla que es manté a una cota més baixa, com si estés lleugerament enfonsada i on no hi ha crescut la vegetació que hi ha plantada arreu. En superfície s'observen restes d'estructures fetes amb pedra.

A pocs metres d'aquesta zona, l'alçat de la muralla presenta una cicatriu vertical d'origen desconegut.

A priori, interpretem tots aquests elements com a indicis relacionats amb el pou.

Malgrat aquestes dades, la intervenció proposada a l'exterior de la muralla en la qual s'havia de procedir a la neteja manual de les estructures que s'observen en superfície per valorar si podien estar relacionades amb el pou, es va haver de deixar per a una propera intervenció a causa de la manca de seguretat que s'observava en la superfície a netejar. Els tècnics de l'Oficina Tècnica de l'Ajuntament de Balaguer van aconsellar realitzar la neteja manual de les estructures superficials amb un cordó de seguretat, fet que obliga a replantejar la proposta d'actuació tal i com s'havia previst inicialment.

Possible ubicació del pou a l'exterior de la muralla

Detall de les restes d'estructures que podrien correspondre al pou

3.5. CONCLUSIONS

Malgrat per referències orals sembla clar que l'entrada al pou de gel es realitzava des de la casa número 19 de la plaça Ollé Pinell, les possibles reformes fetes a l'habitatge no deixen veure cap tipus d'estructura que pugui relacionar-s'hi. Possiblement, l'entrada al pou ha estat anul·lada i actualment és impossible de veure-la des de l'interior de la casa.

Igualment, si bé a l'exterior de la muralla es documenten certs indicis que sembla que podrien indicar on es trobaria la volta del pou, s'ha considerat pertinent desestimar l'actuació de neteja tal i com estava plantejada per raons seguretat. De cara a futures intervencions cal preveure les condicions de seguretat necessàries, que han d'incloure establir un cordó de vida per fer poder realitzar els treballs de neteja previstos sobre la volta de pedra del pou.

Per tant, no s'ha pogut realitzar cap tipus d'intervenció arqueològica al pou de gel de Balaguer.

**MEMÒRIA DEL
"PROJECTE D'INTERVENCIONS
ARQUEOLÒGIQUES A BALAGUER 2018"**

VOLUM 2

**3. Excavació arqueològica al sector sud del Castell Formós. Adequació
a la comprensió del jaciment per a la visita pública II**

Eva Solanes Potrony
Carme Alòs Trepal

Museu de la Noguera - Ajuntament de Balaguer

Museu de la Noguera
CULTURES DEL MÓN ANDALUSÍ

Paeria de Balaguer

3.1. SITUACIÓ

El Castell Formós es troba situat al nord de l'actual centre històric de la ciutat de Balaguer, a la comarca de La Noguera. Orogràficament constitueix un apèndix al sud de l'altiplà conegut com Pla d'Almatà, del qual està separat per un fossat artificial excavat en el moment de la construcció del castell a finals de segle IX.

Les seves coordenades topogràfiques són: 31 TCG 177299.

3.2. NOTÍCIES HISTÒRIQUES

La construcció del castell s'ha d'emmarcar en el moment en què es consolida la Marca Superior d'al-Àndalus com a zona fronterera que separava al-Àndalus dels comtats carolingis i regnes cristians del nord-est de la península Ibèrica en ple segle IX. Coneixem la data de fundació del castell de Balaguer gràcies a l'historiador Ibn Hayyan (988-1076), que recull el relat d'Isa b. Ahmad al-Rasi referent als fets que passaren a la Marca Superior l'any 284 de l'Hègira.

A partir del darrer terç del segle XI, la documentació llatina dóna referències sobre el castell de Balaguer anomenant-lo "Zuda", "Çuda" o "Suda", topònim clarament derivat de l'àrab "Sudda", que és el nom que els sobirans i senyors de l'època taifa donaven a les seves residències. Durant els primers anys del govern independent de Yusuf al-Muzaffar, segon sobirà de la nissaga dels Banu Hûd a Lleida, entre 1046 i 1050, el castell de Balaguer es convertí en un dels seus palaus.

Durant la segona meitat del segle XI s'inicià un fort procés de conquesta de les terres situades al voltant de la ciutat que culminà a darrers de segle amb l'augment de la pressió sobre la ciutat i el castell. Finalment l'any 1105 Pedro Ansúrez, tutor del comte d'Urgell Ermengol VI, va conquerir la ciutat i el castell.

Hem de suposar que amb la conquesta de la ciutat, el castell passà a ser la residència dels comtes d'Urgell, que es convertí en permanent a partir d'Ermengol VII (1154-1184), fundador del monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes, i artífex de la primera Carta Poble de la ciutat l'any 1174. Les notícies expresses del castell de Balaguer són cada cop menys nombroses però quasi sempre fan referència a la solidesa de les seves defenses i a ser l'últim reducte en els afers bèl·lics que successivament enfrontaren la noblesa urgellenca i la Corona catalana.

L'any 1314, el matrimoni entre Teresa d'Entença i l'infant Alfons marca l'inici de la darrera època del comtat d'Urgell, amb l'entrada del Casal de Barcelona al front del comtat i l'elecció del castell com a residència permanent dels comtes. Comença així una etapa de gran activitat constructiva i d'embelliment progressiu del castell, que té el seu moment d'esplendor des de mitjan segle XIV i fins a la primera dècada del segle XV, sota els comtes Pere d'Urgell i la comtessa Margarita de Montferrat.

La revolta del comte Jaume II d'Urgell contra el rei Ferran d'Anquetera l'any 1413 va comportar la destrucció del palau comtal i la desintegració del comtat d'Urgell.

A partir d'aquesta data, el castell Formós passarà a tenir una funció militar, que cal relacionar amb les diferents guerres que afectaren el país durant els segles XVI, XVII i XVIII.

3.3. MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

Arran de l'aprovació del Pla Director del Castell Formós l'any 2012 es varen plantejar un seguit d'actuacions a fi de garantir la recuperació i el manteniment de les restes arqueològiques, aprofundir en el coneixement històric, arqueològic i arquitectònic i marcar determinacions per a la seva conservació i futur ús.

A fi de poder interpretar els diferents espais i poder oferir una millor lectura per facilitar la visita pública, des de l'any 2016 les diferents actuacions han tingut com a objectiu identificar l'accés original al palau, ubicat a la zona sud del recinte.

La intervenció 2018 s'ha centrat a la zona 1, als espais que queden definits entre les conduccions i la cambra subterrània i la zona de la porta principal d'entrada al palau, amb l'objectiu de continuar l'excavació dels estrats documentats fins al moment.

3.4. DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

Els treballs arqueològics al Castell Formós s'han realitzat entre els dies 25 de juny al 6 de juliol de 2018.

L'equip humà responsable del projecte forma part del personal tècnic del Museu de la Noguera, des d'on es coordina la intervenció. L'excavació s'ha dut a terme sota la direcció d'Eva Solanes Potrony i Carme Alòs Trepap, i l'equip compta amb arqueòlegs i auxiliars d'arqueologia, tècnics llicenciats en història que han participat com a responsables i / o col·laboradors en treballs i projectes de recerca amb l'aplicació de les tècniques i mètodes de recerca propis de la investigació arqueològica. Forma part, també, de l'equip Carme Brusau, topògrafa, que és qui coordina les tasques de topografia i digitalització de les restes arqueològiques.

Han participat també en l'excavació els participants del Taller d'Arqueologia Cota Zero 2018.

La intervenció arqueològica al sector sud del castell de l'any 2018 s'ha centrat bàsicament a la Zona 9, que correspon a l'extrem sud del castell.

La intervenció s'ha centrat bàsicament a les Cambres 1 i 2. Si bé el projecte d'intervenció 2018 contemplava l'excavació de l'espai comprès entre les conduccions i

la cambra subterrània, la necessitat de desmontar la canalització UE 248, ha obligat a replantejar aquesta actuació per a la campanya següent.

A la Cambra 1 s'ha acabat l'aixecament planimètric de les estructures UE 109 i UE 15, i s'ha iniciat l'excavació dels estrats UE 146 i UE 122.

A la Cambra 2 s'ha excavat un estrat superficial (UE 654) per tal de poder delimitar -la i documentar una possible porta des d'on s'hi pogués accedir.

S'ha iniciat l'excavació de la Cambra 4.

3.5. DESCRIPCIÓ I ESTUDI DEL REGISTRE ESTRATIGRÀFIC

ZONA 9

Cambra 1

A la Cambra 1, l'excavació dels estrats **UE 146** i **UE 122** ha permès interpretar com les estructures UE 15 i UE 109 s'assenten sobre aquests estrats i, per tant, corresponen a la última fase que tenim documentada en aquesta zona. Aquestes estructures, fetes amb pedra lligada amb morter, corresponen a elements que no podem interpretar perquè les trobem en bona part expoliades, però sembla que van relacionades amb la canalització UE 248. La diferència de cota, amb la qual UE 15 i UE 109 es disposen 1 m per sobre de la canalització, permet apuntar la hipòtesi que ens trobem davant d'algun tipus d'estructura vinculada a la captació d'aigües que es reconduïrien cap a la canalització.

Els estrats excavats UE 146 i UE 122 corresponen a nivells de terra cremada i cendres que s'estenen de forma irregular per tota la cambra. Els materials ceràmics apareixen sempre força fragmentats i no es troben peces senceres. Entre aquests, cal destacar diversos fragments d'olla de ceràmica de cocció reduïda, que podrien correspondre a materials dels segles XII-XIII, juntament amb fragments de ceràmica andalusina. En qualsevol cas, en general, els materials no sembla que puguin correspondre a formes i tipologies pròpies del segle XIV avançat. Sembla que hi ha certa correspondència amb el material ceràmic que apareix als estrats anteriors a la canalització UE 248 que es documenten al nord de la cambra 1 (per exemple, UE 246).

Entre el sediment de l'estrat UE 122 s'ha recuperat una moneda, que ha estat documentada per Maria Clua (Gabinet Numismàtic de Catalunya) com 1 diner de Pere III (1350-1353).

Igualment destacar que entre els materials ceràmics recuperats formant part del sediment de la UE 122 cal esmentar que alguns fragments presenten restes de concrecions de guix/calç, com si haguessin pogut formar part d'algun morter. També s'ha recuperat 1 fragment de sílex i diversos fragments de fauna, closques d'ou i una dent.

Cambrà 1. UE 122

Per sota de l'estrat UE 122, es documenta **UE 137**, un estrat de guix / calç (?), més compacte, tot i que està força afectat per la combustió. No es documenta de manera uniforme, sinó que només s'ha conservat en determinats trams, però es dispersa per tota la cambra. Possiblement correspon a un dels paviments de la cambra 1.

Cambra 1. Detall de l'estrat UE 137, possible paviment

Sota UE 137, s'ha delimitat **UE 152**, un estrat de cendres que també es dispersa per tota l'estança i que potser caldrà relacionar amb un possible nivell d'ús.

Cambra 2

A la Cambra 2 s'ha continuat l'excavació de estrat superficial **UE 654**. Es tracta d'un estrat format per pedres de diferents dimensions, restes de morter i terra, de coloració blanquinosa. A priori, sembla que es tracti del reompliment d'un possible retall (UE 655) o de l'expoli d'un mur que separaria les Cambres 1 i 2.

Sota aquest estrat, s'ha documentat i excavat l'estrat d'enderroc **UE 159**, format per una barreja de pedra, terra, guix i grans plaques de guix que interpretem com la caiguda de l'enlluït del mur UE 121. Sota UE 159, s'ha documentat les restes d'una biga de fusta (**UE 147**), que es disposa paral·lelament a l'espai definit pels murs UE 121 i UE 107, encara no excavada

Detall de l'estrat UE 159 i de les restes de la biga de fusta UE 147

Zona 9 A (sector sud-est)

S'ha intervingut, també, al sector est de la Zona 9, a fi delimitar les estructures muràries que es conserven i que no havien estat documentades. En aquest sentit, la intervenció ha consistit en l'excavació de l'enderroc **UE 619**, que cobria les restes del mur UE 113.

Entre el material d'enderroc recuperat formant part del sediment, s'han recuperat dos fragments de guix, possiblement procedent de l'enlluït de les parets, amb restes de policromia vermella (CF'619.59) i negra (CF'18.619.60). Aquest (CF'18.619.60) sembla correspondre a part d'una motllura. Igualment, cal destacar 2 fragments de pipes de caolí (CF'18.691.62, CF'18.619.63) que s'han recuperat formant part del sediment. Això constata, una vegada més, l'ocupació d'aquest sector del castell en època moderna.

L'enderroc UE 619 cobria també les restes d'una biga de fusta (**UE 161**), que es situava just després d'un sembla que el mur UE 113 s'acaba. Possiblement, aquesta fusta correspongui al llindar d'una porta que s'obriria a l'est. La biga es conservava en molt mal estat i no ha estat possible recuperar-la, si bé s'han recollit alguns fragments per al seu estudi.

Ubicació de la biga de fusta UE 161

Detall de la biga de fusta UE 161

En aquesta zona, s'ha iniciat també l'excavació de l'estrat d'abandonament **UE 653** de la Cambra 4, a la qual s'accedeix des de la Cambra 3.

Els materials ceràmics recuperats formant part d'aquest estrat corresponen a formes i tipologies clares del segle XIV, com un fragment de broc d'un pitxer de ceràmica vidriada en verd (CF'18.653.109) i dos fragments del peu d'una llàntia de ceràmica vidriada en groc (CF'18.653.110). Entre els materials d'enderroc s'ha recuperat un conjunt de diversos fragmens de guix, possiblement procedents de l'enlluït de les parets de la cambra, amb motius grafiats. Els fragments presenten unes mesures d'entre 10 i 15 cm i els motius grafiats corresponen a cercles i línies de difícil interpretació. Cal destacar, però, un dels fragments (CF'18.653.122) (18 x 7 cm) amb un motius grafiats que semblen correspondre a diverses XXXX i pals (III).

Fragment de llàntia
CF'18.653.110

Broc de pitxer
CF'18.653.109

També cal assenyalar la presència de 4 petits fragments de guix cristallitzat (?) (CF'18.653.118, CF'18.653.119, CF'18.653.120, CF'18.653.121), un dels quals presenta restes de morter a la part posterior (CF'18.653.120).

La Cambra 4 abans de l'excavació de l'estrat l'enderroc que l'amortitzava (vista des del nord-est)

La Cambra 4 durant la intervenció (vista des del sud-est)

Vista general de la Zona 9 després de la intervenció 2018

3.6. ESTUDI DELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS

Els materials arqueològics recuperats corresponen bàsicament a objectes ceràmics força fragmentats. Entre aquests destaquen formes i tipologies de ceràmiques medievals, que es situen en dos contextos cronològics clarament diferenciats. Per una banda, trobem formes i tipologies pròpies del moment andalusí del palau (segles X i XI) amb ceràmica de cocció oxidada amb diferents formes decoratives: manganès sota coberta melada, pintada en manganès... que en els contextos excavats apareix sempre de forma fragmentada. Per l'altra, trobem formes de ceràmica de cocció reduïda (sobretot olles) que s'emmarquen clarament en contextos cronològics feudals, en una forquilla que aniria des dels segles XII-XIII a principis de segle XV (1413).

A banda de la vaixel·la ceràmica, es freqüent també l'aparició de fragments d'os que corresponen a diferents individus de fauna, encara per estudiar; així com també algun element de vidre o metall.

Entre els materials recuperats formant part d'aquesta intervenció, cal destacar un moneda (número d'inventari CF'18.122.186) recuperada formant part del sediment de la UE 122. La documentació numismàtica ha estat feta per Maria Clua, del Gabinet Numismàtic de Catalunya. Es tracta d'un diner de Pere III d'Aragó., encunyat a Saragossa, 1350-1353.

Anvers: [ARA]-GON. Bust del rei coronat a l'esquerra.

Revers: [PETRUS DI] GRA [REX]. Creu de doble travesser.

Referència bibliogràfica: Crusafont, M. (2009): *Catàleg general de la moneda catalana, països catalans i Corona Catalano-Aragonesa (s. V aC – s. XX dC)*, Barcelona, p. 406, núm. 2276.

També és important destacar diversos fragments de guix que corresponen a parts de l'enlluït de les parets interiors de les cambres excavades, alguns dels quals conserven restes de policromia o motius grafiats. Aquest és el cas de dos fragments de guix recuperats a la UE 619, un dels quals té una franja horitzontal pintada en vermell i l'altre restes de policromia negra. Formant part de la UE 653 s'ha recuperat un conjunt de diversos fragments (d'entre 10 i 15 cm aproximadament) que apareixen grafiats amb motius de cercles i línies de difícil interpretació. Cal destacar, però, un dels fragments (CF'18.653.122) (18 x 7 cm) en el qual s'interpreten diverses XXXX i pals (III).

També cal destacar dos fragments de pipes de caolí del segles XVII-XVIII que s'han recuperat formant part de la UE 619.

3.7. CONCLUSIONS

Les intervencions realitzades fins al moment a la Zona 9 del palau han permès poder identificar com es distribuïrien els espais en aquest sector on s'havia considerat que hi hauria la porta d'entrada al palau. Es tracta d'un seguit de cambres (Cambra 1, Cambra 2 i Cambra 4) a les quals s'accedeix des d'un gran espai (cambra 3), que es disposa paral·lel a la Gran Cambra i que presenta unes mesures similars a aquesta, i en la qual no sembla que es pugui documentar cap estructura relacionada amb la porta d'entrada al palau.

Per altra banda, els estrats excavats a la Cambra 1 permeten fixar dos moments d'ocupació d'aquests espais. Per una banda, es documenta un moment més antic, que possiblement ens situaria al voltant dels segles XII i XIII, en el qual es documenten diversos estrats amb evidents signes de combustió, sense que puguem identificar, de moment, si corresponen a nivells d'incendi o no.

Per l'altra, s'han documentat tot un seguit d'estructures relacionades amb la captació i distribució d'aigua i que ens són difícils d'interpretar a causa de l'espoli que han patit, però que vinculem a algun sistema de captació d'aigües (potser pluvials?) que es distribuïrien per mitjà de canals. Contràriament al que s'havia pressuposat, en principi, aquestes estructures no tindrien relació amb l'alberca, sinó que anirien relacionades amb alguna altra estructura situada justament on posteriorment es va construir el polvorí. Potser el retall de construcció del polvorí no fa més que aprofitar alguna altra estructura ja construïda, potser tipus aljub.

En qualsevol cas, la documentació de dues canalitzacions amb orientacions diferents i anteriors a l'incendi indiquen que aquesta zona s'ha anat utilitzant per a la conducció d'aigües en diferents períodes.

ANNEXOS

Annex 1.

Fitxes UE Castell Formós

Annex 2.

Planimetries Castell Formós

Annex 3.

Inventari de materials Castell Formós

JACIMENT	ANY	ZONA	ÀREA	SECTOR	PLANTA	ÀMBIT	SUBÀMBIT
Castell Formós	2013	4	alberc				

SIGLA BASE CF	☒ U.E. Positiva ☐ U.E. Negativa	Núm. Estructura	Núm. U.E. 156
------------------	---	-----------------	---------------

DESCRIPCIÓ		
Criteri de distinció	Textura	Definició
	☒ Homogènia ☒ Dura ☐ Altra ☐ Heterogènia ☐ Solta	SORTIDOR D'AIGUA
Color	Presència	Dades Constructives
Marró	☐ Terrissa ☐ Morter ☐ Guix ☐ Maó ☐ Pedra ☐ Fauna ☐ Teula ☐ Fusta ☐ Malacologia ☐ Tovot ☐ Carbó ☐ Restes humanes ☐ Tàpia ☐ Cendra ☐ Altra	Litologia Carreu de sorrenca Aparell Lligam Marques
Composició	Formació	
☐ Llim ☐ Ceràmica ☐ Argila ☐ Cendra ☐ Sorra ☐ Tovot ☐ Terra ☐ Tàpia ☐ Grava ☐ Maçoneria ☐ Pedra ☐ Carreu ☐ Morter ☐ Maó ☐ Guix ☐ Altra	☐ Ocupació ☐ Rebliment ☒ Construcció ☐ Abocament ☐ Rehabilitació ☐ Paleosòl ☐ Destrucció ☐ Nivell basal ☐ Abandonament ☐ Altra	

SEQÜÈNCIA		COMENTARI	
Cobreix a		Cobert per	
Es recolza en		Se li recolza	
Rebleix a		Reblert per	
Talla a		Tallat per	
Igual a		Sincrònic de	
		Carreu de gres disposat de través amb un orifici central que perfora tota la fondària del carreu. Les mesures del carreu són 34 cm d'amplada, per 33 d'alçada i 92 cm de fondària	
		INTERPRETACIÓ Sortidor d'aigua (sud) del dipòsit de l'alberca. Coetani a UE 154 i UE 155.	

DATAció	
Relativa	Criteri
Absoluta	

MOSTRES

DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

Fotos núm. Autor

Plantes núm.	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Seccions núm.	<input type="text"/>		Data
Alçats núm.	<input type="text"/>		<input type="text"/>

JACIMENT	ANY	ZONA	ÀREA	SECTOR	PLANTA	ÀMBIT	SUBÀMBIT
Castell Formós	2018	9	CAM				

SIGLA BASE
CF

U.E. Positiva
 U.E. Negativa

Núm. Estructura

Núm. U.E.

152

DESCRIPCIÓ

Criteri de distinció

Coloració

Textura

Homogènia Dura Altra
 Heterogènia Solta

Definició

Nivell dús

Color

Blanquinós

Presència

Terrissa Morter Guix
 Maó Pedra Fauna
 Teula Fusta Malacologia
 Tovot Carbó Restes humanes
 Tàpia Cendra Altra

Dades Constructives

Litologia

Aparell

Lligam

Marques

Composició

Llim Ceràmica
 Argila Cendra
 Sorra Tovot
 Terra Tàpia
 Grava Maçoneria
 Pedra Carreu
 Morter Maó
 Guix Altra

Formació

Ocupació Rebliment
 Construcció Abocament
 Rehabilitació Paleosòl
 Destrucció Nivell basal
 Abandonament Altra

SEQÜÈNCIA

Cobreix a		Cobert per	137
Es recolza en		Se li recolza	
Rebleix a		Reblert per	
Talla a		Tallat per	
Igual a		Sincrònic de	

COMENTARI

Els material ceràmics són olles de ceràmica vidriada alt medievals

INTERPRETACIÓ

Possible nivell d'ús de la Cambra 1.

DATACIÓ

Relativa		Criteri
Absoluta		

MOSTRES

DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

Fotos núm. Autor

Plantes núm.	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Seccions núm.	<input type="text"/>		Data
Alçats núm.	<input type="text"/>		31/7/2018

JACIMENT	ANY	ZONA	ÀREA	SECTOR	PLANTA	ÀMBIT	SUBÀMBIT
Castell Formós	2018	9	CAM				

SIGLA BASE
CF

U.E. Positiva
 U.E. Negativa

Núm. Estructura

Núm. U.E.

653

DESCRIPCIÓ

Criteri de distinció

Coloració

Textura

Homogènia Dura Altra
 Heterogènia Solta

Definició

Enderroc

Color

Blanquinós

Presència

Terrissa Morter Guix
 Maó Pedra Fauna
 Teula Fusta Malacologia
 Tovot Carbó Restes humanes
 Tàpia Cendra Altra

Dades Constructives

Litologia

Aparell

Lligam

Marques

Composició

Llim Ceràmica
 Argila Cendra
 Sorra Tovot
 Terra Tàpia
 Grava Maçoneria
 Pedra Carreu
 Morter Maó
 Guix Altra

Formació

Ocupació Rebliment
 Construcció Abocament
 Rehabilitació Paleosòl
 Destrucció Nivell basal
 Abandonament Altra

SEQÜÈNCIA

Cobreix a		Cobert per	
Es recolza en		Se li recolza	
Rebleix a		Reblert per	
Talla a		Tallat per	
Igual a		Sincrònic de	

COMENTARI

Entre els materials arqueològics s'han recuperat diversos fragments de guix amb grafit. En un d'aquests apareixen diverses XXX i III.

Entre els materials ceràmics, 1 fragment de pitxer i 1 peu de llàntia del segle XIV_XV.

INTERPRETACIÓ

Nivell generat per l'abandonament de la Cambra 4.

Apareixen materials del segle XIV.

DATACIÓ

Relativa

Criteri

Absoluta

MOSTRES

DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

Fotos núm.

Autor

Plantes núm.	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Seccions núm.	<input type="text"/>		Data
Alçats núm.	<input type="text"/>		31/7/2018

**MEMÒRIA DEL PROJECTE D'INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A
BALAGUER 2018**

ANNEX 2

Planimetries : Castell Formós 2018

Castell Formós. Planta general de distribució de les zones d'excavació

Distribució cambres del palau

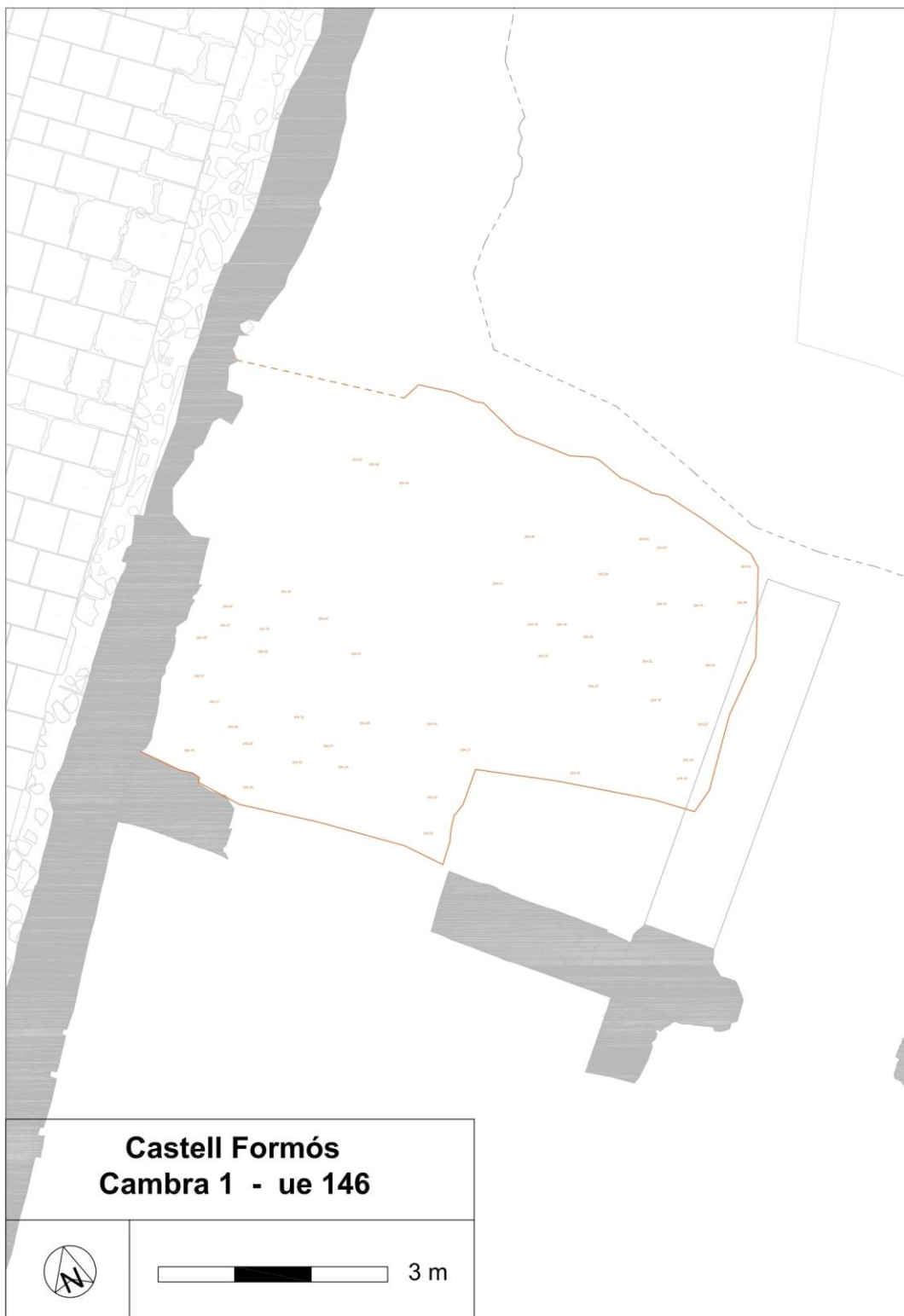
Castell Formós. Planta general de distribució de les cambres del palau

Castell Formós
Cabra 1 - ue 146

5 m

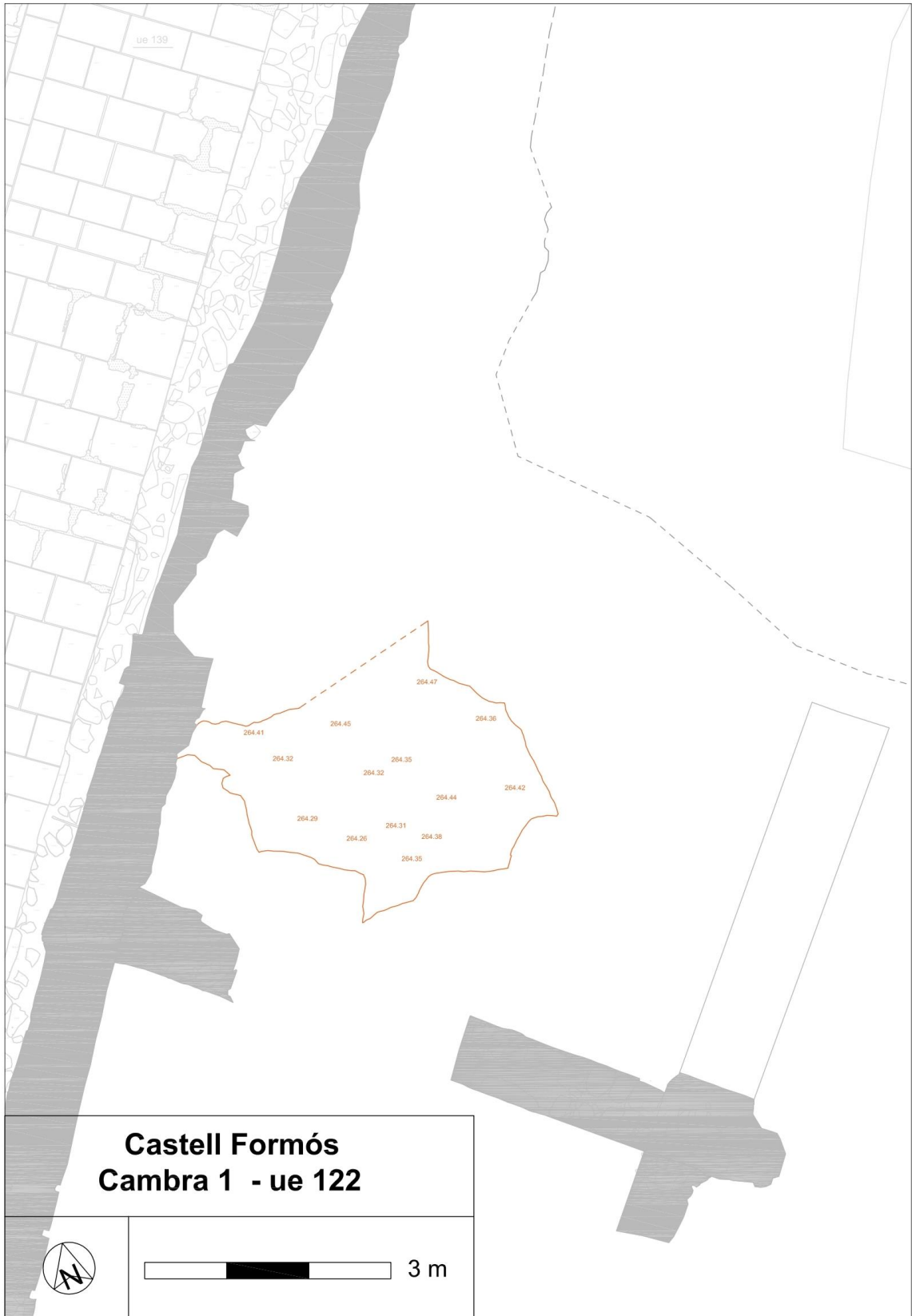

Castell Formós
Cambra 1 - ue 122

5 m

Castell Formós
Cambrà 2 - ue 159

— 5 m

